

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/45075>

Please be advised that this information was generated on 2018-09-22 and may be subject to change.

Gisella Ferraresi. *Word order and phrase structure in Gothic.* Leuven: Peeters, 2005. X + 190 blz. ISBN 90 429 1694 X. EUR 65,00.

Aartsbischop Wulfila ('wolfje') vertaalde in de vierde eeuw na Christus delen van de Griekse Bijbel in het Gotisch; bewaard gebleven zijn grote delen van het Nieuwe Testament en een fragment van het Oude Testament (het boek Nehemia). Daarnaast is er nog een commentaar op het Evangelie van Johannes, de *Skeireins*, bewaard gebleven van de hand van een onbekende auteur. Het Gotisch is geen directe voorvader van een hedendaagse Germaanse taal, want Oostgermaans. Omdat het echter de oudste Germaanse taal is waarin teksten in redelijke hoeveelheid zijn overgeleverd (het oudste Oudengels dateert toch al weer van enkele eeuwen later), is het toch van groot belang voor de geschiedenis van de Germaanse talen. Het Gotisch bevat kenmerken die de andere Germaanse dialecten hebben verloren (vraagpartikels, reduplicatie in werkwoorden, resten van een synthetische lijdende vorm, prefixen zoals *ga-* (voorloper van *ge-*) die een wat lossere relatie tot het werkwoord hebben dan we in de latere dialecten zien, en vrije morfemen zoals *haidus* 'manier' die in de latere dialecten alleen nog als gebonden derivatieve morfemen voorkomen (*-heid, -hood*). Daarnaast zijn er voorzichtige aanwijzingen van het begin van verschijnselen die kenmerkend zullen zijn voor de latere Germaanse dialecten: asymmetrische woordvolgordes in hoofd- en bijzin (object-werkwoord in bijzin, V2 in hoofdzin – in het Gotisch na te speuren door de verschillende plaatsing van verbale partikels zoals *inn* 'in' in hoofd- en bijzin (Delbrück 1910), of de verschillende posities van het finiete werkwoord in de omschreven lijdende vorm in hoofd- en bijzin (bv. Eythórsson 1995). Al met al vormt het Gotisch interessant studiemateriaal voor ieder die zich in de diachronie van de moderne Germaanse talen wil verdiepen.

vertaling erg dicht bij het Griekse origineel blijft, zodat bijna elke uitspraak over de Gotische syntaxis eigenlijk meer iets zegt over de Griekse syntaxis dan de Gotische. Woordvolgordestudies dienen zich dus te beperken tot Gotische data die afwijken van het Griekse voorbeeld. Misschien is dat de reden dat Ferraresi zich in dit boek op voornaamwoorden, voegwoorden en zinspartikels concentreert; het hoofdstuk over infinitiefconstructies dat te vinden is in haar dissertatie uit 1997, waar dit boek op gebaseerd is, is in deze studie niet meer terug te vinden.

Het eerste hoofdstuk is inleidend en bespreekt het corpus Gotische teksten, eerdere studies van het Gotisch, en geeft een veel te summiere samenvatting van het theoretische kader waarin de auteur werkt. Hoewel Ferraresi in haar analyse op Rizzi's 'split-CP' steunt, ontbreekt een duidelijke uiteenzetting, en dit wreekt zich in de rest van het boek.

Het tweede hoofdstuk behandelt het gebruik van voornaamwoorden in het Gotisch. Het Gotisch is een nul-subject taal: de werkwoord-uitgangen zijn nog onderscheidend voor de zes permutaties van persoon en getal en een pronominaal onderwerp is nog niet verplicht. Als ze wel geplaatst worden zijn ze gewoonlijk emphatisch en contrastief, zoals te verwachten. De auteur houdt de driedeling *strong pronoun – weak pronoun – clitic* van Cardinaletti en Starke (1995, 1999) aan. Er is een verschil in zinspositie tussen volle NP's en pronomina: pronomina komen nooit in de VP voor, alleen in hogere posities; en binnen de pronomina is er nog een verschil tussen object en subject pronomina omdat alleen de laatste in de hogere Top(ic)P kunnen voorkomen. Dit zou betekenen dat alleen subjectpronomina 'strong pronouns' kunnen zijn; op zich plausibel omdat ook in andere talen object en subjectpronomina zich asymmetrisch gedragen (zie bv. Bošković 2004). Ferraresi probeert te argumenteren dat *ita* (nom/acc van het onzijdig pronomen) een clitic is omdat het enkel als object voorkomt en nooit in de contrastieve eerste positie; de getallen zijn echter zo laag (15 voorkomens in totaal) dat

zulke conclusies niet houdbaar zijn. Vergelijk de getallen voor *ina* (nom/acc van het mannelijke pronomen): slechts 3 van de 359 voorkomens staan in de eerste positie, en volgen hierin nog het Griekse voorbeeld (62). Dat het aanwijzend voornaamwoord *þata* 'dat' in postverbale, en zelfs zinsfinale positie voorkomt (een *end focus* positie bij uitstek) en zich dus meer als een NP gedraagt dan een pronomen, is wel een interessant gegeven omdat hier eventueel een grammaticalisatie-scenario in schuilt; Ferraresi gaat hier niet op in.

Het derde hoofdstuk, *Reflexive Pronouns*, komt veel beter uit de verf. Ferraresi onderscheidt reflexieven die een argument van het werkwoord uitdrukken en reflexieven die dat niet doen: de eerste categorie heeft de status van een NP, de tweede is een veel zwakker element. In het Gotisch hebben beiden dezelfde vorm (*sik*) maar het tweede gedraagt zich anders, nl. als een clitic op het werkwoord. Ferraresi legt een interessant verband tussen de opkomst van de laatste categorie, het verval van de synthetische (medio-)passief, en de *-na*-werkwoorden van het Gotisch: derivatieve morfologie van werkwoorden van verandering, afgeleid van ergatieve bijvoeglijk naamwoorden en deelwoorden: *mikilnan* 'groot worden', *swinþnan* 'sterk worden' (dezelfde stam als het Nederlandse *gezwind*), etc. Wulfila kan een en hetzelfde werkwoord met zowel een mediopassief Gotisch werkwoord vertalen als met een *-na*-werkwoord: in het eerste geval wordt de externe (=subjects-) rol geabsorbeerd, in het tweede geval was die rol er vanaf het begin al niet. De nieuwe omschreven lijdende vorm met *wairþan* 'worden' zal de *-na*-werkwoorden uiteindelijk verdrongen hebben; in het Gotisch is er nog congruentie tussen deelwoord en onderwerp, en is *wairþan* meer koppelwerkwoord dan hulpwerkwoord van de lijdende vorm. De hedendaagse Germaanse talen hebben hier voor verschillende opties gekozen: *They fill the boat; The boat is filled/full; The boat fills* tegenover *Zij vullen de boot; De boot is gevuld/vol; De boot vult zich*. In het Oudijlands is de clitic

sik verder gegrammaticaliseerd tot een nieuwe mediopassief op *-sk*.

Het vierde hoofdstuk behandelt voegwoorden en zinspartikels (zowel van modaliteit als van clause-typing), diachroon gezien een weinig stabiele categorie; discourse-elementen (zoals het Nederlandse *dus*, *heus*, het Duits *denn*, *schon* etc) zijn vaak geen lang leven beschoren omdat hun expressiviteit in het dagelijks gebruik al gauw devalueert en sprekers dan op zoek gaan naar een nieuwe vorm (Stein 1985). Deze nieuwe vormen worden vaak gerecruteerd uit bestaande voegwoorden of adverbia die dan een nieuwe meer discourse-achtige rol krijgen: ze kondigen een verandering van topic of thematiek aan, of manipuleren presupposities (vgl. bijvoorbeeld de opkomst van het zinsfinale gebruik van *toch?* in min of meer retorisch bedoelde vragen in het huidige Nederlands). Veel van dit soort woordjes in het Gotisch hebben geen cognaten in de andere Germaanse talen. Interessant zijn de clitics *-u*, een vraagpartikel (ja/nee vragen), en *-uh*, een coördinerend partikel verwant aan het latijnse *-que*. Hoewel beide oorspronkelijk respectievelijk een clause-typing element en een voegwoord geweest zullen zijn, hebben zij in het Gotisch een discourse-achtige functie ontwikkeld: volgens Ferraresi voegt de (niet verplichte) aanwezigheid van *-u* een emotioneel kleurtje aan de vraag toe, van verrassing of teleurstelling; *-uh*, waarnaast het ook meer neutrale voegwoord *jah* bestaat, introduceert een nieuw element in de discourse. Al deze elementen zijn eerste-positie elementen: ze komen hoog in de zin voor, of, in het geval van clitics, clitiseren aan het eerste element van de zin.

Een tweede groep partikels heeft wel cognaten in de hedendaagse Germaanse talen: *nu* 'nu', *þan* 'dan/toen', en *auk* 'ook'. Evenals hun hedendaagse parallellen hebben deze elementen meerdere functies: voegwoord, bijwoord en discourse-achtig partikel. Als partikels hebben ze een aparte positie in de zin: na de eerste constituent of in sommige gevallen na het eerste woord, waardoor de eerste constituent kan

worden opgesplitst. Ferraresi noemt ze dan ook 'tweede-positie partikels'. Het partikel *þan* kan daarbij nog als een clitic middenin een woord staan, bijvoorbeeld tussen een verbaal prefix en het werkwoord. De discourse-functie van deze elementen wordt te summier besproken om een vergelijking met bijvoorbeeld *nu*, *dan* en *ook* in het hedendaags Nederlands te maken; in het Nederlands kan *nu* bijvoorbeeld een topic of thema na een interruptie opnieuw oppakken: *deze man, nu, ...* en het zou interessant geweest zijn dit gebruik met het Gotisch te vergelijken. *þan* en *auk* komen ook samen voor, waarbij een vergelijking met de discourse-functie van het Nederlandse *dan ook* voor de hand ligt, maar Ferraresi geeft te weinig informatie om zo'n vergelijking mogelijk te maken.

Er valt op deze studie dus wel een en ander af te dingen. Het Engels is grammaticaal maar weinig soepel, en de lezer wordt af en toe door onjuist gebruik van structurelementen als *here, in fact* en *on the other hand* danig op het verkeerde been gezet, wat vooral leesbaarheid van de toch al weinig inzichtelijke theoretische argumentatie nadelig beïnvloedt. Een tweede, veel groter, bezwaar is dat het werk nog steeds sterk het karakter van een dissertatie heeft. In het eerste hoofdstuk komen bijvoorbeeld verschillende theorieën van taalverandering, met name syntactische verandering, aan bod. Deze bespreking dient geen ander doel dan de belezenheid van de auteur te etaleren, omdat de rest van het boek, een synchrone studie, zich niet met diachronie bezighoudt, en de theorieën verder niet toetst. Zo'n sectie was op zijn plaats in de dissertatie waarop deze studie is gebaseerd, maar had m.i. bij de revisie voor deze handelseditie geschrapt moeten worden, ook omdat belangrijke literatuur die sinds 1997 (de datum van de oorspronkelijke dissertatie) verschenen is niet genoemd wordt; ik denk met name aan Roberts & Roussou (1999, 2003). Ook het inleidende stuk over informatiestructuur in datzelfde hoofdstuk is nauwelijks relevant voor de rest van het boek. Andere informatie, die wel rele-

vant is, wordt ons onthouden. De dissertatie bevatte oorspronkelijk een uiteenzetting van de verschillende functionele projecties die Rizzi (1997) heeft voorgesteld als uitbreiding van de CP ('Complementizer Phrase'): ForceP, FocP, TopP, FinP. In deze handelseditie is deze uiteenzetting geschrapt. Toch refereert de auteur in de volgende hoofdstukken veelvuldig aan deze uitleg, bv.: '[T]aking the structure I discussed in Chapter 1, I will propound that these two positions are [Spec,FinP] and [Spec,AgrP]' (p. 39). Ook het laatste hoofdstuk zou veel beter tot zijn recht komen als de discourse functies van de diverse elementen wat inzichtelijker werden beschreven, met voorbeelden. Ferraresi beperkt zich nu tot weinig verhelderende citaten uit andere werken. Het grootste probleem van deze studie is echter het ontbreken van een duidelijke probleemstelling. Nergens wordt duidelijk waarom Ferraresi ervoor gekozen heeft juist deze aspecten van het Gotisch te onderzoeken en niet andere; het gekozen theoretische kader staat haar toe de verschillende discourse partikels in aparte projecties te mikken, maar wat daar de meerwaarde van is wordt niet duidelijk. Toch biedt het materiaal wel degelijk aanknopingspunten voor een inzichtelijk scenario van syntactische verandering.

Veranderingen in de linkerrand van de hoofdzin – want daar hebben we het met de voornaamwoorden, de partikelmaterie en het ontstaan van de omschreven lijdende vorm in feite over – zijn voor het Germaans interessant omdat het ontstaan van V2 gezien kan worden als een voortschrijdende syntactisering van een oorspronkelijk pragmatische strategie om focus te markeren; in veel talen is alles wat voor de persoonsvorm staat in focus, zodat de persoonsvorm in feite een focusmarkeerder is (Comrie 1986 noemt het Hongaars als voorbeeld). Asymmetrie in hoofd- en bijzinsvolgorde (zoals in het hedendaagse Nederlands: V2 in hoofdzin, OV in bijzin) komt in veel talen voor, waarschijnlijk omdat de hoofdzin veel informatie-structureel werk moet verzetten, en daarom ook veel vaker

woordvolgorde-veranderingen innoveert dan de bijzin. Het voorkomen van focuspartikels als clitics op de persoonsvorm in het Gotisch kan dus een 'smoking gun' zijn voor de oorspronkelijke motivatie van werkwoordsverplaatsing. Het is daarom jammer dat de auteur van deze studie op een beschrijvend niveau blijft steken.

Bettelou Los
B.Los@let.ru.nl

Bibliografie

- Bošković, Z. (2004).** Be careful where you float your quantifiers. *Natural Language and Linguistic Theory* 22, 681-742.
- Cardinaletti, A. & M. Starke (1995).** Deficient pronouns: a view from Germanic. *Geneva Generative Papers* 3.1, 22-49.
- Cardinaletti, A. & M. Starke (1999).** The typology of structural deficiency: A case study of the three classes of pronouns. In: Henk van Riemsdijk (red.). *Clitics in the Languages of Europe*, 145-233. Berlijn: Mouton de Gruyter.
- Comrie, B. (1986).** *Language Universals and Linguistic Typology: Syntax and Morphology*. Tweede editie. Oxford: Blackwell.
- Delbrück, B. (1910).** Zur Stellung des Verbuns im Gotischen und Altisländischen. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 36, 359-365.
- Eythórsson, Th. (1995).** Verbal Syntax in the Early Germanic Languages. Dissertatie Cornell University.
- Rizzi, L. (1997).** The fine structure of the left periphery. In: L. Haegeman (red.). *Elements of Grammar. Handbook in Generative Syntax*, 28-337. Dordrecht: Kluwer.
- Roberts, I. & A. Roussou (1999).** A formal approach to 'grammaticalization'. *Linguistics* 37, 1011-1041.
- Roberts, I. & A. Roussou (2003).** *Syntactic Change: A Minimalist Approach to Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.

Stein, D. (1985). Discourse markers in early Modern English. In: R. Eaton, O. Fischer, W. Koopman & F. van der Leek (red.). *Papers from the 4th International Conference on English Historical Linguistics*, 283-302. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.